

Az első székely iskolamester emléke.

I.

Az első unitárius pap és mester a Székelyföldön.

Ki gondolná azt, hogy Székely-Kereszturon jeles iskolájok volt a XVI-ik százban az unitáriusoknak s ki hinné el, hogy mind az iskola s mind az egyház élén már ekkor oly férfiak állottak, a kik 300 évvel ezelőtt is élénk részt vettek az unitárius egyház által indított szellemi mozgalmakban.

Székely-Keresztur első unitárius lelkészét Marosi Synnigh Jánosnak hívták, a kinek németes neve (*sinnig*, elmés) azt mutatja, hogy szász eredetű, a Marosi előnév pedig azt, hogy az elmagyarosodott szászok közül való volt valahonnan a Maros mellől vagy a marosi egyházmegyéből s a kolozsvári polgárok szokása szerint vette föl családneve mellé származása helyéről a magyaros előnevet.

Ez a Marosi Synnigh János Kolozsvárt és külföldön tanult; bár a német egyetemek hallgatói közt nevét nem találjuk. Dávid Ferenczezel igen jó viszonyban élt s hihetőleg ez nevezte ki a kereszturni ekklézsia lelkészének. Mily nagyra becsülte őt Dávid Ferencz, meggyőzőn tanusítja az a kitüntető bizalom, hogy a Gyulafehérvárt 1568-ban tartott 10 napos disputatio alkalmával az unitárius jegyzők élén a kereszturni papot látjuk s csak utána említi föl Dávid Ferencz a dézsi lelkészt s a gyulafehérvári királyi gymnasium két tanárát, kik közül az egyik, Ovári Benedek, maga az iskola igazgatója volt. (Lásd *Brevis Enarratio Disputationis Albanæ. Albanæ Juliae, 1568. aa. 3. lev.*)

Az akkori viszonyokat számbavéve, valószínűnek tarthatjuk, hogy ez a Marosi Synnigh János, mint lelkész, maga is tanított a kereszturni unitárius iskolában, melynek eredetét több más virágzó erdélyi tanintézettel együtt 1556. táján kereshetjük. Nagyon valószínű, hogy mint a kolozsvári, dézsi, tordai, gyulafehérvári, marosvásárhelyi protestáns iskolák, úgy a kereszturni is valamely szerzetes rend kiűzésének köszönheti keletkezését: a kiüresített klastromokba egyszerűen betelepítették a vidéki tanuló ifjúságot s a város költségén a parokhiára várakozó papjelöltek közül tanítót fogadtak melléjük. E tanító évről évre megújított szerződés szerint a kántori s néha a papi teendőket is végezte. Több helyen a jegyzőséget is fel-

vállalván, e functiójáért a községtől külön fizetést huzott. Így volt ez Tordán a XVII-ik sz. elején.

Hogy a kereszturni unit. ekklézsia, egy valláson lévén az egész város, népes lehet ekkor s hogy iskolájok virágzó állapotban volt, semmi jobban nem bizonyítja, mint az, hogy a pap mellett külön rektort, külön tanítómestert vagy iskolaigazgatót tartottak a város vagy egyház költségén. E tanitót, névszerint Szentmarjai Bora Andrást, Synnigh János ludirectornak és ludimoderornak, tehát nem egyszerű tanitónak, hanem iskolaigazgatónak czimezte, a ki az ő bizonyosága szerint jártas a deáki tudományokban; a kit kedves testvérének és kollegájának, segédének és buzgó szolgatársának nevezget s annyira megbecsül, hogy tisztelete jeléül az orthodox kálvinismust ostromló legérdekesebb új könyveket megveszi és névaláírásával, nagyrabecsülése kifejezésével ellátva e könyveket a tudós iskolamesternek, mint barátjának ajándékozza.

II.

Synnigh János és Bora András 1567—68-ban.

Több nevezetes emléke maradt fenn a két kegyes férfiú baráti összeköttetésének. Ez emlékeket — bátran mondhatnók ereklyéknek is — az unitárius főiskola könyvtárában, mint egyházunk legérdekesh korszaka történetének hiteles tanubizonyosságait őrizzük

Két nagybeesü XVI. százbeli colligatumban maradtak reánk Borának, az első ismert székely iskolamesternek könyvei. E két colligatum közül az újabbnak (könyvtári jegye: *F. III. 25.*), melyet ma is régi bőrkötésében mutathatunk fel, első bekötött darabja az 1568-ban Gyulafehérvárt megjelent: „*Demonstratio falsitatis doctrinae Petri Melii*“. E könyv címlapján mindjárt a nyomtatáshely alatt Synnighnek tulajdon kezétől írva ez áll:

Optimo Viro D. Andreae Bora Zentmaryano, Ludimoderator(i) Keresztúrien(s)i Fr(atr)i et colleg(a)e dilecto Albae Juliae mense (?) 3. Septembr. 1568. Joanes. (Vesd össze Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárával II. kt. 29. l., hol e bejegyzés példányunkról közölve van.)

A könyv nyomtatásával, úgy látszik, egykoru följegyzés ma már az elhalványodott tinta miatt nehezen olvasható. Ugyanezért előttünk ismeretlen újabbkori birtokosa, ki e nevezetes ritkaságot 1845-ben Aranyos-Rákosi Székely Sándornak ajándékozta, a fontosabb szavakat jóval feketébb tintával átírta. Ez átírás könnyen megsemmisíthette volna az egész följegyzés historiai értékét, ha a hozzákötött másik könyv nem tanuskodnék egész világosan a kereszturni iskolaigazgató jogos tulajdona s a Synnigh sajátkezű iratának hiteles volta felől.

Bora András mesterünk ugyanis most már eléggé nem dicsérhető óvatosságból könyveit egymáshoz füzögette a könnyebb megőrzés végett s azok egy szerencsével együtt maradtak fenn korunkra.

Mindjárt a „Demonstratio falsitatis doctrinae Petri Melii“ után a szintén Gyulafehérvárt vele egy időben költ „*Refutatio propositionum Petri Melii*“ következik, melynek címlapján egészen tisztán ez olvasható:

Pietate Et L(ite)raria Erúditione Candido Viro D. Andre(a)e Boru SZent Mariano. Lüdirector(i) kereztwrien(si), Joan(n)es Synyg Marossius, tanquam Symmist(a)e et conserúo dilecto, p(ro) strená, o(mn)is p(ros)peri(tatis) in Noúo Anno... Levágva: 1589 dedit causa... (Vesd össze Szabó Károly, Régi M. Könyvtár II. kt. 28. lapjával, hol az utolsó szavak hijával elég pontosan közölve.)

Nevezetes e bejegyzés, a könyvnek ily ajánlása, mely a Synnigh és Bora közt fennállt barátságos nagyrabecsülésnek nyilvánvaló bizonyossága. Ösmerjük azt az alárendelt viszonyt, melyben a XVI. százbeli tanítók legtöbbször ekklezsiájok papjával szemben állottak, a ki felfogadta, fizette, sőt nem ritkán, akár egy diákot, asztalánál étellemmel is tartotta őket. Ezt tudva a Synnigh szavaiból kettőt következtethetünk. Először azt, hogy Bora 1569-ben is megmaradt a kereszturi iskola igazgatójának s ezen érzett örömének ad kifejezést a plebanus (így nevezték a XVI. százban városi papjainkat) kedveskedő újví ajándékával. Másodszer azt, hogy Bora teljes teológiai képzettségben részesült. Ezért boesátja elől dedicatiójában Synnigh az ő iskolamesterének kiemelt pietása mellett kiváló literaria eruditóiját is; ezért nevezi őt görögösen paptársának (symmista) s latinos kifejezéssel együtt szolgáló kollegájának. Együtt szolgáltak, azaz Synnigh maga is tanított az iskolában, mert ez akkoriban is szokásos volt. Még inkább együtt szolgáltak az Úr házánál, hol Bora istentisztelet alkalmával tanítványai kíséretében az éneklés tisztét teljesítette s litania (meg volt akkor nálunk) vagy urvacSORAOSZTÁS idején a papnak segédkezett. S mind ezeknél is többet jelentő kifejezéssel paptársának is méltán nevezhette őt Synnigh, mert Bora, a „kegyes és tanult“ iskolamester, viselt gondot az ekklezsiára, prédikált, keresztelt vagy temetett, valahányszor a plebanus hivatalos kötelességei vagy más elfoglaltatása miatt a várostól távol időzött.

Ilynemű szolgálatoknak természetes következése az, hogy Synnigh az őt minden téren helyettesítő tudós férfinak háliját a köteles díjazáson kívül másnemű ajándékkal is törekszik kifejezni. Könyvekkel lepi meg, melyeket ő kolozsvári vagy gyulafehérvári útjából hoz magával s melyek pontosan tájékoztatják az otthon csendben munkáló kartársat az országban akkor legjobban forrongott vallásújító szellemi mozgalmakról. Udvarias, sőt nagyrabecsülő elismerését sajátkezűleg jegyzi be e könyvekbe azok értékének emelése végett. Barátjának nem mondja még Borát, alkalmasint újabb keletű ismeretségek vagy a nagy korkülönbség miatt. Paptársának azonban bátran elnevezhette egyfelől ennek megfelelő képzettsége révén; másfelől azért, mert Szentmarjai Bora András a lefolyt 1868. év alatt két ízben is huzamosabb ideig egyedül beszolgáló papja volt Székely-Keresztur egyháznak.

Itt tér nyílik tudakolni, sőt hitelesen utánna is járni annak, vajjon mit keresett 1568 szept. 3-án Gyulafehérvárt Synnigh János, mely messze földön való járását-kelését sajátkezü írásával bizonyítja előttünk az első könyvön. Hogy e kérdésre megfelelhessünk, egy kis kitérést kell tennünk, hogy a rég letűnt cseményeket kellő világitásban szemügyre vehessük.

A ki foglalkozott az egyháztörténelemmel, az tudhatja, hogy az 1567-iki unitáriusellenes debreczeni zsinatra feleletül tartják magának a fejedelemnek jelenlétében Gyulafehérvárt 1568. márczius havában a tiz napi híres disputatiót. E zsinaton, mint a jegyzők elseje vett részt kereszturi papunk és pedig unitárius részről, mint maga Dávid Ferencz a disputatio történetében írja. Nincs tehát igaza Kiss Áronnak, ki a magyar ref. zsinatok végzéseiben Synnighet — szerinte Syrnig — a háromság-vallók részéről szerepelteti. Ugyane disputatio idején megvette Gyulafehérvárt Synnigh a Hoffhalter sajtóján nemrég kinyomtatott „*Refutatio Scripti Melii*“-t, melyet feleletül adott ki Dávid Ferencz a debreczeni híres orthodoxzsinat ellen. E könyv az 1567 sept. 1-én Maros-Vásárhelyt tartott zsinat nevében s az itt hozott határozatok alapján volt kibocsátva. Synnigh hazatérvén 1568. tavaszán Gyulafehérvárról, a magával hozott könyv czimlapjáról kitörölte a könyv bejegyzett árát és sajátkezüleg ezt írta elébe a keltezés helye nélkül, azaz otthon Kereszturon:

D. Andre(ay) Bora Joannes Synyg Marossynus dono d(e)-d(i)t. 1568. (Könyvtári jegye: 55. I. 4. Nagy-Ajtai Kovács István szerezte meg, úgy látszik, Tordáról e könyvet a főiskolai könyvtárnak.)

Mint e rövid bejegyzés kimért hideg tartózkodó hangja mutatja, a kereszturi unitárius pap 1568 első felében még nem érezte magát nagyon lekötelezettnek ifju iskolamestere iránt, ki őt a gyulafehérvári disputatio idején talán csak első ízben helyettesítette. E valószínű feltevésből joggal következtethetünk arra, hogy Bora András csak 1568 elején foglalta el a kereszturi iskola mellett nem sokkal azelőtt rendszeresített s a város vagy ekklézsia költségén fentartott iskolaigazgatói állását.

E ponton akaratlanul is feltűnik előttünk az 1567 sept. 1-én tartott marosvásárhelyi zsinat képe, melyen az összes, Dávid Ferencz fenhatósága alá tartozó erdélyi magyar ekklézsziák papjai és tanítói részt vettek volt. E zsinat az első határozottabb lépést tette előre az unitarizmus merész ösvényén: állást foglalt az 1567. július közepén megjelent gyűlölködő debreczeni orthodox hitvallással szemben; visszautasítja a fanatikus Meliuspárt vargázó, eretnekező rút szidalmait s önmaga is a fejedelem közbelépését óhajtva, előkészíti a 1568 martius havára fejedelmi rendelettel egybehívott gyulafehérvári disputatiót, mely a tervezők jámbor szándéka szerint az orthodox kálvinista s a modernebb unitárius párt között az utolsó döntő harc lett volna. (Vesd össze e fejtegetést a „*Refutatio Scripti Petri Melii*“ ajánló levelével és confessiójával. A kezemnél levő példány A3—4. C4. E. E4. F2. levelén Bora sajátkezü érdekes bejegyzései is fennmaradtak.)

E vásárhelyi közös zsinaton kezdettek kétfelé válni az addig szorosabban együttartó erdélyi magyar eklézsiák. A hunyadmegyeyiek Károlyi Sebestyén szászvárosi és Sándor András dévai lelkeszzszel élükön, a kolozsváriak egy csoportja Heltai Gáspárral, a marosszéki és háromszéki eklézsiák tekintélyes része ismeretlen vezérek alatt elválnak a Dávid Ferencz irányától. A circumspectus marosvásárhelyi tanács is, s vele az egyház és iskola, Götsi Máté ösztönzésére szintén jónak látta megállani az előző évi május 19-én városukban tartott körös nagy zsinatnak Méliussal egyetértőleg hozott református szellemű határozatainál, melyet a nagyjában elfogadott heidelbergi kátéval együtt maga Dávid Ferencz adott ki 1566-ban Kolozsvárt, a fejedelemnek ajánlva. S annál készségesebben megmaradtak a már nyolcz éve fölvelt református vallás mellett, mert annak Erdélyben megalapítása városuk egyik érdeme és büszkesége volt. Más székely eklézsiák ellenben határozottan a Dávid Ferencz megnyilatkozott új irányához csatlakoztak, köztük Székelykeresztur is Synnighgel, Dávid Ferencz tanítványával, élükön. E szakadástól kell számitanunk, úgy vélem, a Bora András Kereszturra jutását is.

Kolozsvárt nevelték s megyebeli vagy székely származású volt, mint előneve bizonyítja. Atyja az a kétségkívül nemes Szentmariái Demeter lehetett, ki 1535-ben Krakkóban tanult (Frankl, Hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. 266. l.) s egyházi pályán működve, 1544 táján házasodott meg, mikor Heltai a Kolozskörnyéki magyarság között a protestáns vallást elterjesztette. Nevét az 1565—66-ban végzett kitünőbb kolozsvári tanulók közt nem találjuk, sem a hatvanas években Wittenbergben jártak között. Valószínűnek tartjuk, hogy 1564—65-ben végezvén, ez idő tájt küldték ki vidékre mesternek külföldön való peregrinálás helyett; éppen úgy, mint 1566-ban a szintén Kolozsvárt végzett Hunyadi Demetert az enyedi híres gymnasium vezetésére, honnan Hunyadi csak az 1568. gyulafehérvári disputatio után ment, a fejedelem ajánlatával ellátva, olasz egyetemekre. Mi több, a kitünő tehetségű ifju Hunyadi Demeternek, ki csak két éve végzett a kolozsvári, akkor első protestáns akademián, nem éppen utolsó szerep jutott az ország legelső tudósai között a fejedelem előtt Gyulafehérvárt lefolyt nagy hittusában.

Ily fiatal emberek szétküldésével akarta Dávid Ferencz előkészíteni a jövőt. Több jel arra vall, hogy szárnya bocsátott növendékei közül Bora András előbb Marosvásárhelyre ment, a kolozsvárinál csak néhány évvel ifjabb intézethez, melynek tanítói közül egész 1569 őszéig egyet sem ismerünk név szerint. Csak két évre tehető Borának Vásárhelyt tartózkodása. 1567-ben a zsinaton volt mesterének nézeteihez csatlakozván, nem lehetett maradása tovább a türelmetlen Götsi mellett a hitbuzgó kálvinista városban. Itt foghatott kezét Synnighgel, idősb földijével, ki őt vagy már a zsinat végén, vagy, a mi hihetőbb, a szerződött év letelte után, 1568 elején elvitte a kereszturi iskolához, mert Székely-Keresztur papja személyében már az 1567-iki vásárhelyi zsinat alkalmával nyíltan áttért a Dávid Ferencz pártjára.

A fennebb előadottak után könnyü megértenünk, miért vásárolta meg 1568-ban a gyulafehérvári disputatio alkalmával Synnigh a „Refutatio Scripti Melii“, mely a vásárhelyi zsinattal is foglalkozik s ajándékozta ifju barátjának, kinek gondos kiegészítései, aláhuzogatásai és oldaljegyzetei elég meggyőzőn bizonyítják azt a mély érdeklődést, melylyel Bora e mondhatni szeme előtt született könyvet forgatta.

Az 1568-ik év Erdély történetében az életre kapott unitárizmus diadalmas előnyomulásáról és a más két protestáns felekezettel vívott első nagy ütközetéről nevezetes. Ott volt-e Synnigh a jan. 20-án Gyulafehérvárt tartott előleges egyházi értekezleten, mely a disputatióra egybehívó levelet az erdélyi papság nevében kiadta, nem látszik előttem valószínűnek. Annyi bizonyos, hogy ezt a kinyomtatott levelet, melyet a magyarországi ref. ekléziáknak 1568 febr. havában küldözgettek szét, még ugyanazon hónapban megszerzi magának Bora András, mint a szerencsésen fenmaradt „*Litterae Convocatoriae*“ czimlapján sajátkezű följegyzése igazolja:

P(er) ABZ. Eruptus In Marosvájarhely. 1 d. (A. m. egy denar. Könyvtári jegye e Bora bejegyzéseitől nevezetessé vált könyvnek: 55. I. 5. Lásd Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár. II. kt. 27. lap.)

Borának a Litera Convocatorián olvasható szavai egyfelől amellet bizonyítanak, hogy 1568-ban ügyeinek lebonyolítása végett még egyszer Marosvásárhelyre utazott. Másfelől a város nevénel játszian odavetett Synnighre és Heltaira emlékeztető német betűk, miket másutt ő sem használ, szembeötlőn tanuskodnak a felől, hogy Bora félmagyar, félszász iskolában, azaz Kolozsvárt növekedett. A németes írásmód ezenkívül a mellett is tanuskodhatnék, hogy Kolozsvár vidékén (a városban, vagy Szász-Fenesen, Lónán) születvön, maga is megtanult szászul és németül s Kereszturra a szász Synnighgel együtt azért helyezték el őt, hogy iskolájokkal s gyakori érintkezésökkel a szomszéd lutheranus szász községekre is hassanak.

Lehet, hogy igen messze mentünk e csekély és bizonytalan jelekre épített föltevésünkkel. De szerencsés kutatás a kereszturi, udvarhelyi és segesvári levéltárakban biztos világot derithetne valószínű conjecturánkra. S a mig a bizonyosság napja el nem jön, elégedjünk meg a szemünk köréből rég letűnt események homályosan derengő körvonaláival. —

Az 1568 mart. 8—17-én lefolyt gyulafehérvári disputatio mindenfelé nagy feltűnést keltett bel- és külföldön egyaránt. A Synnigh és Heltai felügyelete alatt készült leírást mindenfelé szétküldözgették az egyetemre menő tanulók által kálvinista atyánkfiai, felhíván a protestáns nagy tudósok segélyét az Erdélyt elborító unitárizmus ellen. Sikra is szállt Wittenbergben Major György, Angliában Zanehi Jeromos, kitől III. Frigyes választófejedelem kért felvilágosítást a gyulafehérvári vitatételekről. (Jakab, Dávid F. emléke. 118. l.) Meg is czáfolta azokat, a mennyire kitelt, a jeles tudós s kitűnő könyve sajátkezű ajánlásával maig megvan főiskolai könyvtárunkban. Melius,

hogya a disputatio hatását ellensúlyozza, zsinatra hívta össze orthodox lelkészeit Nagy-Váradra s egy ma már utolsóig kipusztult könyvben kiadta az egyetértő Servet-féle eretnekek ellen összeírt 22 tételét, melyet az aug. 22-ikére tervezett gyűlés megvitasson.

Dávid Ferencz már aug. elején egybegyűjtötte híveit Gyulafehérvárra, hova a lengyel unitárius papság is küldhetett képviselőket. Itt készen várta már őket a „Brevis enarratio Disputationis Albanae“, sőt a „Demonstratio“ is megjelent, mely Melius „Anti-thesis“ ellen e kiadás hitelességét védelmezi. Elkészítik s aug. 7-én megerősítve aláírják II. János királynak szóló ajánló levelöket a szintén elkészült „De falsa et vera unius Dei . . . cognitione“ czimű szentháromsággyönyölő képekkel illusztrált két kötetes munkáról, melyet Dávid és Blandrata a lengyel papok közreműködésével szerkesztettek, s mely csakhamar megjelenése után a pápai indexbe került; 1638-ban Deesen orthodox szellemű országgyűlési határozattal megsemmisítették s 1896-ban a millenniumi kiállításon könyvtárunkból közszemlére tettük ki a nélkül, hogy bárkinek vallásos érzületét a legkevésbé is sértette volna.

A Gyulafehérvárt Dávid Ferencz vezetése alatt gyűlésező papok aug. 15-én végkép elfogadják és megerősítik Dávid Ferencz feleletét az ő meghívásuk nélkül tárgyalásra kitűzött Meliusi vitatételekre. A kinyomatott feleletet elküldik egyik társuktól a várdi zsinatra barátságos szemrehányással a róluk való megfélelkezésért, s meghitták az ott egybegyűlt orthodox atyafiakat a nov. 14-én Thordán tartandó új disputatióra. A követ ajándékolta vitte a Meliuspártnak a „De falsa et vera“ egyes példányait is. (V. ö. a *Refutatio propositionum P. Melii* ajánló levelével.)

Ezt a Váradra is elküldött legújabb „Refutatiót“ becsülte Synnigh annyira, hogy egy példányát magánál tartsa s újévi ajándékolta adja iskolamesterének. A néhány héttel korábban napvilágot látott „Demonstratióból“, úgy látszik, szintén kapott tiszteletpéldányt. Ennek tiszta első lapjára barátságos ajánlást írt szept. 3-án s valamelyik hazatérő székely paptól elküldte otthon maradt mesterének. E könyvnek utolsó levele mentegeti a gyulafehérvári zsinat volt jegyzőit, kikre az ellenpárt ráfogta, hogy hazugsággal töltötték meg a disputatio történetét. Alkalmassint e mentségért akarta minél előbb bemutatni az önérzetes lelkész e könyvet tudós iskola-igazgatójának.

Meddig maradt ez alkalommal Synnigh Dávid Ferencz közelében, e kérdésre nehéz kielégítő feleletet adni. Legvalószínűbb az, hogy bevárta a Váradra küldött követet, a ki az orthodox papok Erdélybe jövetelének megtagadásával érkezhett vissza. Megtartották-e Melius nélkül a Dávidpártiak a nov. 14-re hirdetett tordai zsinatot, nincsen arról biztos tudomásunk. Synnighnek is 1569. folyamán Bora Andrással való bizalmas érintkezéséről nem tudunk felmutatni újabb bizonyítékokat.

KANYARÓ FERENCZ.

Párisi levél.

Páris, 1889. május.

(Értekezletek. A párisi bibliai társaság. Az elemi oktatás előmozdítására alakult egyesület. A lutheranusok gyűlése. Az üdv a Jézus tanítása szerint, Mene-goztól A ref. orth. értekezet. Meghasonlás az orthodoxok közt.)

Szerkesztő Ur!

Májusi leveletem a különböző vallási társulatok gyűléseinek szentelem. S mindenek előtt a párisi bibliatársulat gyűléséről szólok. A gyűlést az Oratoire templomban tartották, s az idén még többen jöttek össze, mint a mult évben.

Schiekler elnök érdekes beszéddel nyitotta meg a gyűlést. Szólott a társulat munkásságáról és a bibliák terjesztéséről. A társulat a mult évben 2846 bibliát és 4486 újszövetséget osztott ki. E számból egy igen tekintélyes rész a katolikusokra esik. Tény, hogy a katolikusok ez évben még sokkal több újszövetséget kívántak, mint az azelőtti évben. Ezt főleg annak lehet tulajdonítani, hogy Ouest megyében sokan tértek a katolikusok a protestantismusra és e mozgalom most is folyamatban van. Az elnök megemlékezett az elhalt Charles Read-ről, ki 1849 óta volt tagja a választmánynak. Felemlítette róla, hogy egyszer egy nyilvános árverésen mily nagyértékű bibliát vásárolt. E biblia a Duplessy Mornay-é volt, melyet ő Anna leányának hagyott, s ez aztán nagyobb fiának adta s annak halála után a kisebbiknek. Read ezt a nevezetes könyvet a francia prot. tört. társulatnak ajándékozta. A példány teljesen ép és első lapjára néhány sor van írva Duplessy Mornay leányától sajátkezűleg és saját névalírásával. Ezt a beírást kijegyeztem és az a következő: „E könyvet nékem Duplessy ur, az én nagyon tisztelt atyám adta. Azt kívánom, hogy halálom után legyen a Philippe des Nouhes-é, az én nagyobbik fiamé és hogy ő azt gondosan tanulja, hogy megismerje és szolgálja Istent szent félelemben, s hogy mindig szem előtt tartsa az ő nagy atyja példáját, mely-